CSIW

Crisis Studies of the Islamic World
Vol.13, No.2, Summer 2026

Paradiplomatic Theory and Framing Foreign Policy Based on Cultural Logic: Providing an Agenda for the Field of Iranian Civilization

Aliashraf Nazari[1] | Maryam Khaleghi Nezhad[2]

Received Date: 2025/05/21 Revise Date: 2025/10/05 Accept Date: 2026/02/22

Cite: Nazari, A and Khaleghi Nezhad, M. (2026). Paradiplomatic Theory and Framing Foreign Policy Based on Cultural Logic: Providing an Agenda for the Field of Iranian Civilization. *Crisis Studies of the Islamic World*, *13*(2), 67-96.

DOI: 10.22034/csiw.2026.736818

Extended Abstract

With the increasing importance of new methods in how to apply them and the impact on international relations, addressing the issue of diplomacy and applying new methods is considered an urgent need in framing foreign policy based on cultural logic. Referring to the reception of diverse theory in the field of Paradiplomacy and its increasing importance for the effectiveness and ability of Para diplomatic thinkers, in this article we tried to address some ambiguities regarding the history and process of Paradiplomacy theory and to address the existing vacuum in the direction of the effectiveness of Paradiplomacy in strengthening power. National and international issues in the current era to the extent of the present writing and then propose and present a new agenda for the field of Iranian civilization. Therefore, the main question is, how will paradiplomacy promote the growth and development of Iranian civilization? In response to the hypothesis of the article, paradiplomacy with its cultural logic and new frameworks in the field of foreign policy (use of non-governmental actors and diverse diplomacy) with a focus on the activities of paradiplomatic actors can have tremendous effects in providing reasons for the growth, progress and excellence of Iranian civilization. It should be mentioned that the research method of this article is qualitative, analytical and explanatory using reliable library sources.

Keywords: Paradiplomacy, Foreign policy, Cultural logic, Iranian civilization

[1] . Associate Professor, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran aashraf@ut.ac.ir

[2]. Postdoctoral Researcher, Political Science, Ayatollah Boroujerdi University, (Corresponding author). khaleghinezhad.m@gmail.com

The Articles is published under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-BY 4.0). See: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.en

Introduction

Over the past three decades, extensive transformations in global politics, increasing interdependence among countries, the integration of space and time, the expansion of globalization, and the free movement of economic and cultural capital have contributed to the emergence and strengthening of new actors in international relations. In this process, the exclusive position of nation-states in international relations has been weakened to some extent, while transnational, subnational, and non-state actors have assumed increasingly important roles alongside central governments in international interactions. The growth of multinational corporations, non-governmental organizations, cultural institutions, cities, provinces, and other non-state actors has created conditions for the emergence of new forms of external interaction. Under such circumstances, foreign policy is no longer defined solely within the framework of state-to-state relations, and diverse forms of diplomacy have emerged at different levels.

Paradiplomacy has emerged in this context as one of the new approaches to international relations. Paradiplomacy refers to the activities of non-state actors, local governments, and subnational units in the field of foreign relations, which may be pursued in the social, economic, cultural, security, and energy domains. This form of diplomacy operates alongside official diplomacy and is conducted through interactions between cities, provinces, non-governmental organizations, friendship associations, cultural centers, and other domestic institutions and their foreign counterparts. Cultural paradiplomacy is particularly significant in this regard because it provides opportunities to introduce cultural heritage, art, literature, traditions, and ways of life at the international level and can contribute to strengthening soft power and cultural branding.

Early studies of paradiplomacy were primarily concentrated in Western countries, particularly North America, and in some cases examined the activities of local governments in connection with independence and separatist movements. As the field developed, perceptions of paradiplomacy changed, and increasing attention was paid to its compatibility with the objectives of central governments and its contribution to enhancing national power. The third stage of paradiplomacy studies, which began in the 2000s, expanded the geographical scope of research to non-Western countries, particularly China and India. The findings of these studies demonstrated that paradiplomacy does not necessarily imply the weakening of central sovereignty or separatism; rather, it can contribute to enhancing national power, strengthening domestic cohesion, and improving countries' international standing.

The Iranian civilizational sphere possesses a rich collection of historical narratives, religious beliefs, cultural traditions, language, art, and civilizational heritage, all of which have developed and endured throughout history. Iranian and Islamic cultural identity has historically interacted with various cultures, being influenced by them while also exerting influence upon

them. From this perspective, globalization and the expansion of communication can provide an appropriate context for disseminating elements of Iranian–Islamic cultural identity.

Accordingly, the main question of this research is how paradiplomacy can contribute to the growth and advancement of the Iranian civilizational sphere. The hypothesis of the article is based on the assumption that paradiplomacy, through its cultural logic and new frameworks in the field of foreign policy, can contribute to creating conditions for the growth, development, and advancement of Iranian civilization by employing non-state actors and diverse forms of diplomacy and by focusing on the activities of paradiplomatic actors.

1. Research Methodology and Theoretical Framework

The present study adopts a qualitative approach and employs an analytical and explanatory method based on reliable library sources. In addition to clarifying the theoretical foundations and evolution of paradiplomacy, the study aims to examine its capacity to enhance national and international power and to propose an agenda for utilizing paradiplomatic capacities within the Iranian–Islamic civilizational sphere.

Paradiplomacy can be examined within the context of the transformation of foreign policy and the emergence of multilevel diplomacy. From this perspective, the nation-state is not the only actor in international relations, and subnational and non-state actors can also participate in external interactions. Local governments, provinces, cities, non-governmental organizations, friendship associations, cultural centers, and even individuals can use their capacities to establish relations with foreign actors.

In examining analytical frameworks for paradiplomacy, the concept of agency is of particular importance. Some studies have proposed dimensions such as autonomy, capacity, presence, legitimacy, opportunity, resources, motivation, and strategy for assessing international agency. Based on the analysis conducted in this article, a four-dimensional framework is proposed for analyzing paradiplomacy, consisting of authority, opportunity, capacity, and presence or proximity. Authority refers to foreign-affairs powers that enable an actor to participate in international relations despite existing limitations. Opportunity refers to the external environment that can facilitate the emergence of an actor as an international actor. Capacity refers to the instruments that paradiplomatic actors employ to deepen their economic and diplomatic influence. Presence refers to the domestic and external recognition of an actor as an international actor.

These four dimensions are interconnected and provide a framework for a more comprehensive examination of paradiplomatic activities. Within this framework, paradiplomacy can be conducted through different channels and at various levels, ranging from regional and cross-border activities to transregional and global activities. Paradiplomacy can also influence national foreign policy and contribute to the rationalization of foreign policy, the

democratization of foreign-policy decision-making processes, and, in some cases, the fragmentation of state sovereignty. Nevertheless, more recent studies have increasingly emphasized the capacity of paradiplomacy to strengthen national power and align with the objectives of central governments.

2. Discussion

An examination of the evolution of paradiplomacy studies demonstrates that the initial perception of this phenomenon as primarily an instrument of separatism has changed in more recent scholarship. The experiences of non-Western countries have shown that paradiplomatic actors can operate in accordance with national interests and contribute to strengthening a country's economic, cultural, political, and international power. In this regard, the experience of Yunnan Province in China demonstrates that investment in cross-border projects, the development of transportation networks, economic cooperation, diplomatic interactions, and participation in addressing regional issues can increase trade, economic interdependence, and regional influence.

According to the discussion presented in the article, paradiplomacy can contribute to the enhancement of national, international, and regional power and to the strengthening of domestic cohesion through several mechanisms. First, domestic institutions can create new economic opportunities, attract foreign investment, and expand international commercial partnerships through direct connections with global markets and foreign institutions. Second, domestic actors can enhance the country's soft power by introducing their cultural heritage, innovations, and achievements. Third, the flexibility of domestic institutions can facilitate the use of innovative and targeted diplomatic initiatives. Fourth, paradiplomacy can strengthen regional cooperation. Fifth, the participation of domestic institutions in international relations can strengthen feelings of pride, unity, and shared purpose, thereby contributing to greater domestic cohesion.

With regard to the Iranian civilizational sphere, the importance of cultural logic in framing foreign policy becomes particularly evident. Iranian–Islamic cultural identity is the product of historical interactions with different cultures and possesses flexibility, adaptability, and continuity. This cultural identity is not only identity-forming but also possesses a transboundary and universal character and can spread to other societies through cultural exchange, transmission, and interaction. Therefore, globalization and the development of communication provide appropriate opportunities for introducing and consolidating elements of Iranian–Islamic cultural identity.

According to the article, the use of paradiplomacy can provide opportunities for a more effective presentation of Iranian culture and civilization to the world. Subnational institutions such as cities, provinces, and non-governmental organizations can introduce customs and traditions, historical monuments, art, literature, and Persian history through interactions

with their foreign counterparts. This can contribute to creating a more diverse and stronger image of Iran at the global level.

Paradiplomacy can also move Iran's foreign relations beyond the level of state-to-state interactions and create greater opportunities for people-to-people relations, cultural cooperation, and economic engagement. Interactions between Iranian and foreign cities, regions, and organizations can, without the direct involvement of the state and the creation of certain sensitivities, contribute to increasing Iran's reputation and influence abroad and enhancing the soft power of the Islamic Republic of Iran. Moreover, paradiplomatic capacities can be employed to attract foreign investment, develop tourism, and expand educational and cultural exchanges.

In this context, four main areas of paradiplomatic influence on Iran's civilizational position are identified. The first is cultural promotion, through which cities and non-governmental organizations can engage in cultural exchanges and promote Persian art, literature, and history. The second is economic development, pursued through the establishment of economic partnerships, attraction of foreign investment, and development of trade agreements. The third is diplomatic relations, through which cities, provinces, and non-governmental organizations can establish direct relations with foreign counterparts and cooperate in areas such as climate change, education, technology, and the organization of joint cultural events. The fourth is tourism promotion, which, through the introduction of historical sites, natural attractions, and cultural events, can increase tourism revenues, support local businesses, and promote intercultural understanding.

From this perspective, paradiplomacy can utilize the capacities of different Iranian cities, non-governmental organizations, cultural centers, and individuals with communication capabilities to facilitate a more active international presence for the Iranian civilizational sphere. This approach can contribute to creating a different and more diverse image of Iran, strengthening cultural and social interactions, expanding economic and cultural cooperation, and countering cultural and civilizational distortion through the introduction and representation of elements of Iranian civilization.

3. Conclusion and Suggestions

The findings of the study demonstrate that paradiplomacy has evolved theoretically from an approach that primarily associated it with separatist activities by certain regions and local governments into a broader approach emphasizing the role of non-state and subnational actors in strengthening national and international power. In the first stage of research, the primary focus was on cases such as Quebec and the role of paradiplomacy in independence-related activities. In the second stage, greater attention was devoted to the relationship between paradiplomacy and central governments. In the third stage, through the study of non-Western countries, particularly

China and India, the capacity of paradiplomacy to align with national objectives and enhance national power became more evident.

The theoretical analysis of the study demonstrates that the participation of subnational institutions in international relations can enable countries to utilize the economic, political, and cultural resources of different regions to increase their global influence. By enabling diverse actors to participate in foreign relations, paradiplomacy can contribute to diversifying foreign policy, increasing flexibility, developing regional cooperation, strengthening soft power, and enhancing domestic cohesion.

Regarding the Iranian–Islamic civilizational sphere, the study concludes that culturally oriented paradiplomacy can have a significant impact on Iran's foreign policy and international relations. The activities of subnational institutions and paradiplomatic actors can contribute to presenting a positive and diverse image of Iran, introducing its cultural heritage and values, strengthening mutual understanding, and creating greater opportunities for cooperation at the global level. In this way, Iran can utilize the cultural, historical, economic, and social capacities of its different regions to establish bridges with other countries.

Accordingly, activating the capacities of cities, provinces, non-governmental organizations, cultural centers, and other actors capable of participating in international relations can be employed to introduce Iran's cultural and historical heritage. Furthermore, the development of cultural, economic, educational, and tourism cooperation between Iranian institutions and their foreign counterparts can contribute to enhancing Iran's cultural and civilizational position. Attention to the promotion of culture and art, economic development, the establishment of diplomatic relations at different levels, and the expansion of tourism constitutes the major areas identified in the article for utilizing paradiplomatic capacities in support of the Iranian civilizational sphere.

Overall, the research hypothesis is confirmed, as paradiplomacy, through the use of non-state actors and diverse forms of diplomacy and by relying on cultural logic, can create new capacities for the growth, development, and advancement of Iranian civilization. Utilizing this capacity can not only strengthen Iran's international presence but also create conditions for enhancing soft power, developing cultural and economic relations, strengthening domestic cohesion, and creating a more diverse image of Iran at the global level.

فصلنامه بحران پژوهی جهان اسلام

دوره ۱۳، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۵

نظریه پارادیپلماتیک و چارچوب بندی سیاست خارجی بر اساس منطق فرهنگی: ارائه دستور کاری برای حوزه تمدن ایرانی

علی اشرف نظری[۱] | مریم خالقی‌نژاد[۲]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۳۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۳

استناد: نظری، علی اشرف و خالقی نژاد، مریم. (۱۴۰۵). نظریه پارادیپلماتیک و چارچوب بندی سیاست خارجی بر اساس منطق فرهنگی: ارائه دستور کاری برای حوزه تمدن ایرانی. *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۱۳ (۲)، ۹۶-۶۷.

DOI: 10.22034/csiw.2026.736818

چکیده

در سه دهه گذشته، تحول بزرگی در سیاست جهانی رخ داده که منجر به افزایش ارتباط متقابل بین کشورهای مختلف، ادغام فضا و زمان و سپس ظهور بازیگران جدید شده است. پیرو این تحولات، پارادیپلماسی به‌عنوان یک رهیافت نوین و اثرگذار، جایگاه خود را در کنار دیپلماسی رسمی تثبیت کرده است. این پژوهش با تمرکز بر «منطق فرهنگی» به‌عنوان محوری اساسی در چارچوب‌بندی سیاست خارجی، به واکاوی نظریه پارادیپلماسی و ظرفیت‌های آن برای حوزه تمدن ایرانی- اسلامی می‌پردازد. هدف پژوهش، ابتدا روشن‌سازی مبانی نظری و سیر تطور تاریخی پارادیپلماسی با تأکید بر رفع ابهامات مفهومی موجود است. سپس با شناسایی خلأ پژوهشی در زمینه نقش و اثرگذاری کنشگران پارادیپلماتیک در تقویت قدرت نرم ملی و بین‌المللی، درصدد تبیین مکانیسم‌های بهره‌گیری از این ظرفیت در عصر حاضر برمی‌آید. در گام نهایی، با اتکا به منطق فرهنگی برآمده از میراث غنی تمدن ایرانی- اسلامی، دستور کاری نوین و بومی شده را ارائه می‌دهد که می‌تواند به‌عنوان نقشه راهی برای فعال‌سازی و جهت‌دهی ظرفیت‌های پارادیپلماتیک در خدمت اهداف کلان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد. لذا سؤال اصلی آن است که پارادیپلماسی چگونه باعث رشد و پیشرفت حوزه تمدن ایرانی خواهد شد؟ در پاسخ، فرضیه مقاله بر اساس یافته‌های مقاله تأیید شد که پارادیپلماسی با منطق فرهنگی خود و چارچوب‌بندی‌های جدید در حوزه سیاست خارجی (استفاده از کنشگران غیردولتی و دیپلماسی‌های متنوع)، با تمرکز بر فعالیت کنشگران پارادیپلماتیک، می‌تواند تأثیراتی شگرف در فراهم کردن موجبات رشد، پیشرفت و تعالی تمدن ایرانی داشته باشد. قابل ذکر است رویکرد و روش پژوهشی نوشتار حاضر به‌صورت کیفی، تحلیلی و تبیینی با استفاده از منابع معتبر کتابخانه‌ای می‌باشد.

واژگان کلیدی: پارادیپلماسی، سیاست خارجی، منطق فرهنگی، تمدن ایرانی

[۱]. دانشیار، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران. aashraf@ut.ac.ir

[۲]. پژوهشگر فوق دکتری، علوم سیاسی، دانشگاه آیت الله العظی بروجردی (ره)، (نویسنده مسئول). khaleghinezhad.m@gmail.com

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License) در دسترس شما قرار گرفته است. برای اطلاع از جزئیات به آدرس https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.en مراجعه نمایید.

مقدمه

نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل ثابت کرده‌اند که در چند دهه گذشته، جایگاه انحصاری دولت-ملت‌ها در روابط بین‌الملل در پی رشد شرکت‌های چندملیتی، مکانیسم‌های یکپارچه و حرکت آزاد سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی، تضعیف شده است (Hettne, 1999: 3). در طول دهه ۱۹۹۰، دولت-ملت‌ها به‌عنوان بازیگران بین‌المللی، به‌ویژه در اروپا که در فرآیند یکپارچگی اقتصادی و سیاسی در سال‌های پس از جنگ سرد بود، شروع به افول کردند (Halhali, 2008: 100). لذا نقش دولت-ملت‌ها به‌عنوان یک «واسطه» بین شرکت‌ها و بازارهای جهانی، با رونق شرکت‌های چندملیتی که در مبادلات بدون مرز کالاها، سرمایه‌گذاری، افراد و اطلاعات درگیر بودند، تحت‌الشعاع قرار گرفت و منطقه‌ای شدن نیز این فرآیند را تحریک کرده است (Ohmae, 1995). در برابر این پس‌زمینه جهانی است که بازیگران ریز و درشت در سراسر جهان در فعالیت‌های فراملی فعال‌تر شده‌اند و برخی از آن‌ها در راستای منافع ملی و برخی مستقل از مقامات ملی خود عمل می‌کنند و موجبات نظریات مختلف را فراهم آورده‌اند (Baylis et al., 2008). اما آنچه که اهمیت دارد آن است که در میان مکاتب مختلف روابط بین‌الملل، با تأکید بر تأثیر بازیگران داخلی در خروجی‌های سیاست خارجی، معتقدند انبوهی از بازیگران داخلی غیردولتی مانند آژانس‌های اقتصادی و سازمان‌های غیردولتی اقتصادی و فرهنگی مردم‌نهاد و شاید حتی افراد کاریزماتیک، در حال تأثیرگذاری بیشتر هستند. بر این اساس قابل ذکر است که در صحنه بین‌المللی، تعامل بین خروجی دیپلماتیک و فعالیت بازیگران داخلی غیردولتی در نظریه صلح دموکراتیک و «بازی دو سطحی»[1] مورد بحث قرار گرفته است. این توسعه نظری زمینه‌ای کلی را فراهم می‌کند که در آن مطالعات در مورد روش و نظریات جدید، مانند پارادیپلماسی، بیشتر از گذشته نمایان و کاربردی شوند. بااین‌حال، تعداد کمی از مطالعات نظری و تجربی تولیدشده از دهه ۱۹۷۰ بر روی کنشگران غیردولتی و محلی متمرکز شده‌اند؛ در مقابل، بازیگران غیرمرکزی دولت مانند واحدهای فرعی وزارتخانه‌ها، قوه مقننه، بوروکرات‌ها و همچنین الیگارشی‌های تجاری و سازمان و مراکز فرهنگی، مورد توجه قرار گرفته‌اند. به همین جهت ادعا می‌شود که بعد از تضعیف جایگاه دولت ملی در پی تحولات ناشی از بعد از جنگ سرد و جهانی شدن، با توجه به اینکه مطالعات زیادی به دنبال توضیح فعالیت‌های خارجی انجام شده توسط بازیگران غیردولتی برآمده‌اند، ادبیات پارادیپلماسی یک لنز جایگزین و جامع برای درک این پدیده ارائه می‌دهد (Liu & Song, 2019: 3-6). با عطف به اهمیت موارد گفته شده در قلمرو روابط بین‌الملل، تلاقی تئوری پارادیپلماتیک و چارچوب‌بندی سیاست خارجی مبتنی بر منطق

---

[1]. استعاره بازی دو سطحی تلاشی برای از میان برداشتن مرزهای تصنعی بین سیاست داخلی و سیاست بین‌الملل است.

فرهنگی، چشم‌اندازی ظریف و روشنگر را در مورد نحوه تعامل دیپلماتیک کشورها با یکدیگر ارائه می‌دهد. این پویایی، به‌ویژه در مورد ایران اسلامی، کشوری با میراث فرهنگی غنی که اغلب رویکرد خود را به تعاملات جهانی شکل داده است، مرتبط است. با کاوش در این مفاهیم در زمینه تمدن ایرانی- اسلامی، می‌توان به درک عمیق‌تری از نحوه حرکت این کشور در روابط خارجی و ارائه هویت فرهنگی خود در صحنه جهانی دست یافت.

حوزه تمدنی ایران ترکیبی منحصربه‌فرد از روایت‌های تاریخی، باورهای دینی و سنت‌های فرهنگی است که نقش مهمی در شکل‌دهی به اهداف و راهبردهای سیاست خارجی آن داشته‌اند. درک چگونگی تأثیر این عناصر بر رویکرد ایران به دیپلماسی می‌تواند بینش‌های ارزشمندی از موقعیت ژئوپلیتیکی کشور و تعاملات بین‌المللی ارائه دهد. با تحلیل تأثیر متقابل نظریه پارادیپلماتیک و منطق فرهنگی برای تمدن ایرانی و اسلامی، با استفاده از ظرفیت‌های موجود پارادیپلماتیک می‌توان دستور کار جامعی را تدوین کرد که اولویت‌ها و انگیزه‌های کشور را در حوزه روابط بین‌الملل روشن‌تر و پویاتر کند. در ارائه دستور کار برای حوزه تمدنی ایران اسلامی، توجه به پیچیدگی‌های سیر هویت‌های فرهنگی و علایق ژئوپلیتیکی در صحنه جهانی ضروری است. به همین جهت این مقاله به‌صورت کیفی با روشی تبیینی و تحلیلی در پی بررسی این پویایی‌های پیچیده و ارائه نقشه راهی برای شناخت حوزه تمدنی ایران در چارچوب روابط بین‌الملل معاصر است. لذا در بخش اول، برای برطرف شدن برخی ابهامات خوانندگان و مخاطبان، بعد از بیان نظریه پارادیپلماسی بررسی می‌شود. سپس سه مرحله رشد پارادیپلماسی ارائه شده است و چگونگی اثرگذاری پارادیپلماسی در افزایش قدرت ملی، با مطالعه پارادیپلماسی در شرق، به‌ویژه در چین، بررسی و تحلیل می‌کند که چگونه پارادیپلماسی به افزایش قدرت ملی منجر شده است. در بخش دوم نیز به چگونگی تأثیر پارادیپلماسی با منطق فرهنگی بر تمدن ایرانی پرداخته شده است. هدف این پژوهش کمک به ادبیات از دو طریق است: اول، با ارائه نقدی بر مطالعه (غربی) پارادیپلماسی با استفاده از مطالعه چین (شرق) و دامنه جغرافیایی مطالعه پارادیپلماسی را که به سیستم سیاسی غیرغربی و متمرکز گسترش می‌دهد، به‌طور سیستماتیک بررسی می‌کند تا چارچوب‌های تحلیلی پارادیپلماسی را توسعه دهد و سپس هدف دوم، چگونگی تأثیر این روش بر پویایی تمدن ایرانی در عرصه روابط بین‌الملل است؛ موضوعی که در تحقیقات پارادیپلماسی مورد بررسی قرار نگرفته است. این بررسی ادبیات نشان می‌دهد که مطالعات مختلف و جامع موجود، بینش ارزشمندی در مورد نحوه مشارکت بازیگران غیردولتی در روابط بین‌الملل ارائه کرده است اما از دو جنبه، پیشینه پارادیپلماسی و سپس توسعه تاریخی مطالعات پارادیپلماسی، به‌طور کامل این پدیده را توضیح نداده است.

۱ـ چیستی تئوری پارادیپلماسی

بازیگران فروملی به‌عنوان برخی از مهم‌ترین بازیگران قرن بیست‌ویکم در دو عرصه ملی و بین‌المللی ظاهر شده‌اند. در برخی زمینه‌ها، کشورهایی که نتوانسته‌اند برخی از موانع در مسیر روابط میان ملت‌های مختلف را برطرف کنند، اینک در حال یافتن راه‌حل‌هایی در سطح فراملی، منطقه‌ای و فروملی هستند که برخی از اقدامات از طریق پارادیپلماسی قابل تبیین است. این پویایی فراملی برای یافتن راه‌حل مشکلات مشترک جهانی و منطقه‌ای از طریق راه‌های موجود و پیشبرد اشکال جدید همکاری‌های چندجانبه بسیار مهم است. در این خصوص می‌توان به نوشته‌های موجود در سازمان ملل متحد درباره کنشگران فروملی و حاکمیت‌های غیرمتمرکز اشاره کرد: «حاکمیت غیرمتمرکز هنگامی که با دقت برنامه‌ریزی شده و به‌طور مؤثر اجرا شود و در آن مدیریت کافی صورت گیرد، منجر به پیشرفت چشمگیر در بهزیستی شهروندان در سطح محلی خواهد شد و تأثیر تجمعی آن می‌تواند موجب تقویت زندگی انسان شود» (UNDP, 2004: 2).

از دید این نوشتار، اگر دولت‌های مختلف بتوانند در قالب چارچوب‌های دولتی و قانونی به پارادیپلماسی بهای بیشتری بدهند، ممکن است پیشرفت مناسبی را برای توسعه فرهنگی و اقتصادی فراهم کند؛ بدین‌گونه که برخی کنشگران فروملی به‌جهت ارتباط بیشتر و عمیق‌تر با مردم، نسبت به نیازهای شهروندان آگاه‌تر و آشناتر هستند. به همین دلیل، احتمالاً انتقال ابعادی از مسئولیت به سطوح پایین‌تر از دولت، یعنی کنشگران غیردولتی می‌تواند به سیاست‌گذاری مؤثرتر جهت پرداختن به مسائل و مشکلات کمک کند (Martinez, 2017: 100-109). به‌طورکلی، سیاست خارجی امروز با آنچه «دیپلماسی چندلایه» توصیف شده، مشخص می‌شود (Hocking, 1993: 3). این به معنای مشارکت بازیگران در سطوح فراملی در روابط بین‌الملل است؛ آنچه دوچاک (۱۹۹۰) آن را «پارادیپلماسی» نامیده است. پارادیپلماسی به معنای فعالیت کنشگران غیردولتی در چارچوب برخی مقررات برای ارتباط با همنوعان خود در کشورهای هم‌مرز است. بسیاری از کشورها از طریق پارادیپلماسی فرهنگی توسط کنشگرانی مانند NGOها، شهرداری‌ها، انجمن‌های دوستی، شهرها و... به تقویت ارتباطات بین‌المللی خود پرداخته و یا موجب برندسازی فرهنگی برای آنان شده‌اند. بارسلونا نمونه بارز این مورد در کشورهای غربی است. پارادیپلماسی فرهنگی علاوه‌بر تأثیرگذاری بر شخصیت فردی شهروندان بارسلونا، موجب معرفی و شناساندن این شهر در جهان گردیده است. شهرهایی که فرهنگ را به‌عنوان میراث و هنر را به‌عنوان شیوه‌های زندگی صادر می‌کنند، می‌توانند به‌عنوان بخشی از پروژه‌های برندسازی شهرها، به‌صورت نمادین به هویت‌های دیگر متصل شوند و از نظر استراتژیک در معرض اهداف متنوع سیاسی و اقتصادی قرار گیرند. در چارچوب جهانی‌سازی فرهنگی و اقتصادی، ظهور پارادیپلماسی فرهنگی با تشدید «برندسازی فرهنگی» به‌عنوان ابزاری برای

رقابت جهانی میسر است. به‌عنوان بخشی از این تحولات جهانی شدن، کنشگران فروملی در عرصه سیاست خارجی سطح مداخلات خود را در روابط بین‌الملل و ایجاد شبکه‌های جهانی افزایش داده‌اند که این تحول چالشی برای درک مدل سنتی دیپلماسی است (Zamorano & Rodriguez Morato, 2019: 2) و شاید بتوان گفت که منجر به تقویت دوچندان دیپلماسی عمومی می‌شود که به‌عنوان پوشش دیپلماتیک در پی تحقق منافع دولت‌ها در پوشش تعامل هدفمند با مردم سایر کشورهاست (نوری‌ساری، ۱۳۹۸: ۱۰۱) (Noorisari, 2019: 101). به‌خصوص آنکه در حوزه فرهنگ، موارد بسیاری وجود دارد که به درک این موضوع کمک می‌کند که چگونه کنشگران غیردولتی در سیستم‌های سیاسی واحد می‌توانند به‌طور استراتژیک از پارادیپلماسی فرهنگی برای افزایش دید جهانی و رقابت خود استفاده کنند. پارادیپلماسی، بازیگران غیرسنتی مانند گروه‌ها، افراد، سازمان‌ها و دولت‌های فرعی را برای دستیابی به منافع مربوط به خود پرورش می‌دهد. بازیگران درگیر در روابط بین‌الملل از اواسط قرن بیستم بسیار متنوع بوده‌اند. اجرای پارادیپلماسی به اشکال مختلفی ازجمله موافقت‌نامه‌های همکاری فنی، ازجمله کمک‌های بشردوستانه، همکاری در ارسال وام و کمک‌های مالی، همکاری در مشارکت سرمایه و انواع مختلف همکاری دیگر، بیان شده است (Stivani Ismawira et al., 2024: 127).

۲ـ سه مرحله معرفی و رشد پارادیپلماسی

تحقیقات در مورد نقش بازیگران غیردولتی یا دولت‌های محلی[1] به‌عنوان بازیگران بین‌المللی را می‌توان به سه مرحله مجزا تقسیم کرد.

مرحله اول، شروع مطالعات پارادیپلماسی در دهه ۱۹۷۰ را پوشش می‌دهد. با تحریک سیاست‌های «فدرالیسم جدید» که توسط دولت نیکسون در ایالات متحده و جنبش استقلال در کبک[2] پیش رفت، پیدایش مطالعات پارادیپلماسی در اوایل دهه ۱۹۷۰ با تمرکز بر آمریکای شمالی آغاز شد (Atkey, 1970; Holsti & Levy, 1974 in Kuznetsov, 2014). آثار در این دوره بیشتر به توصیف چگونگی ادعای دولت‌های محلی برای صلاحیت بین‌المللی پرداخته‌اند.

تنها در دهه ۱۹۸۰، مرحله دوم مطالعات پارادیپلماسی آغاز شد که در آن، محققان شروع به تغییر تمرکز خود از توصیف و مطالعات موردی به کمک‌های نظری و اصطلاحی به پدیده پارادیپلماسی کردند. این مرحله ابتدا شامل تلاش‌هایی برای یافتن یک اصطلاح مناسب برای توصیف پدیده‌ای

---

[1]. اصطلاح دولت‌های محلی برای جوامع غربی در پارادیپلماسی به‌کار برده می‌شود که مقتضی سیستم حاکمیتی آن‌ها است.

[2]. Quebec

بود که به موجب آن کنشگران غیردولتی و محلی درگیر تعاملات خارجی می‌شوند. این پدیده به‌طور جهانی به‌عنوان «پارادیپلماسی» شناخته می‌شود که به معنای انقباض «دیپلماسی موازی» بیان شده است (Soldatos, 1990). بااین‌حال، یکی از محققان به نام ایناکی آگویر[1] (۱۹۹۹) هنگام جست‌وجوی زمینه‌ها و مرزهای «پارادیپلماسی» برای یک تعریف دقیق، اذعان داشت که «پارادیپلماسی»، اگرچه تعریف تحلیلی آن روشن نیست، کلمه‌ای با موفقیت‌های اسرارآمیز در ادبیات تخصصی است (Aguirre, 1999: 85). در این پژوهش به نظر نویسنده، بیشتر بر «پارادیپلماسی» به انجام تعاملات خارجی، برای مثال در زمینه‌های اجتماعی ـ اقتصادی، امنیتی و انرژی، توسط دولت‌های محلی/ایالتی در هر دو سیستم فدرال و واحد اشاره دارد. درحالی‌که مشارکت جهانی بازیگران غیردولتی و محلی/ایالتی اغلب به موازات دولت مرکزی انجام می‌شود، «از نظر عملکردی خاص‌تر و هدفمندتر و اغلب فرصت‌طلبانه و تجربی است» (Keating, 1999: 3). اگرچه این اصطلاح به‌طور گسترده پذیرفته شد، اما خود این مفهوم توسط محققان مختلفی که مفهوم‌سازی‌های جایگزین ارائه می‌کردند به چالش کشیده شد. از نظر جان کینسید[2] (۱۹۹۰)، «پارادیپلماسی» به این معناست که دیپلماسی دولت‌های محلی به‌دلیل منشأ آن در «دیپلماسی موازی» از دیپلماسی دولت‌های فدرال پایین‌تر است. به این ترتیب، او پیشنهاد کرد که مفهوم «پارادیپلماسی» با «دیپلماسی مؤسس یا تشکیل‌دهنده» جایگزین شود. منظور از دیپلماسی مؤسس یا تشکیل‌دهنده، مشارکت دولت‌های منطقه‌ای و محلی در سیاست‌گذاری خارجی و امور بین‌الملل است، بدون اینکه نشان دهنده تبعیت دیپلماسی داخلی باشد. اصطلاح «دیپلماسی مؤسس» نیز موضوع بازیگران پارادیپلماتیک را روشن می‌کند؛ یعنی به‌عنوان یک واحد/دولت تشکیل‌دهنده اقدام می‌کند که می‌تواند در راستای منافع ملی یا ضد آن باشد (Kuznetsov, 2014: 22). اندیشمند دیگری در این زمینه، به نام برایان هاکینگ[3] (۱۹۹۳)، به نقد مشارکت‌های نظری افرادی مانند سولداتوس[4] پرداخته است؛ به این دلیل که اصطلاح «پارادیپلماسی» عنصری از تعارض بین واحدهای ملی و محلی را نشان می‌دهد. هاکینگ با پیشنهاد واژه جایگزین «دیپلماسی چندلایه» تلاش کرد نشان دهد که دولت‌های محلی «قادر به ایفای نقش‌های گوناگون در نقاط مختلف فرآیند مذاکره هستند و ممکن است به مخالفان اهداف ملی تبدیل شوند اما به همان اندازه می‌توانند به‌عنوان متحدان و عوامل در تعقیب آن اهداف عمل کنند و قدرت ملی را افزایش دهند». این نظریات در مرحله دوم، چشم‌اندازهای دیپلماسی را به‌سمت افزایش قدرت ملی در صورت تعامل و توانایی کنشگران پارادیپلماسی افزایش

---

1. Aguirre
2. John Kinsid
3. Brian Hawking
4. Soldatus

داد و جنبه اتحاد آن با دولت مرکزی را در همسویی با اهداف قوی‌تر نمود. لذا نوشته‌های این مرحله، آغازی برای تغییر نگاه به کارکرد پارادیپلماسی در هم‌راستایی با دولت مرکزی است. یکی دیگر از تعابیر جایگزین پارادیپلماسی، «میکرودیپلماسی» است که برای اولین‌بار توسط ایوو دوچاک[1] در نوشته‌هایش در دهه ۱۹۸۰ برای توصیف فعالیت‌های بین‌المللی استان‌های کانادا و ایالات آمریکا استفاده شد. بعدها، دوچاک (۱۹۹۰) مفهوم «پارادیپلماسی» را که توسط پانایوتیس سولداتوس ابداع شده بود، پذیرفت. دوچاک اصطلاح «پارادیپلماسی» را برای نشان دادن جایگاهی برابرتر بین برنامه‌های داخلی و خارجی در نظر گرفت. دوچاک (۱۹۹۰) همچنین اصطلاحات «ریزدیپلماسی جهانی» را برای توصیف تعامل واحدهای زیرملی با شرکای خارجی دور خود و «پارادیپلماسی فراملی» را برای توصیف تعامل بین دولت‌های محلی که همسایه نیستند اما دولت ـ ملت‌ها همسایه هستند، پیشنهاد کرد.

در مرحله دوم سیر تاریخی پارادیپلماسی در منابع موجود، تعاملات پارادیپلماسی و دیپلماسی ملی نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفت. از یک طرف، استدلال می‌شود که دلیل علاقه بیشتر دولت‌های محلی به تعامل با شرکای خارجی این است که مقامات مرکزی آن‌ها نتوانسته‌اند به‌طور مؤثر منافع خارجی محلی خود را از طریق کانال‌های دیپلماتیک در سطح دولتی ارتقا دهند (Keating, 1999: 6). از سوی دیگر، برخی از محققین با این ایده مخالفت کرده و سعی در رد آن داشتند؛ مثلاً چنین باوری فرآیندهایی را نادیده می‌گیرد که مرزهای تعیین‌کننده بازیگران دولتی و غیردولتی را به‌مراتب نفوذپذیرتر می‌کند و ابهاماتی در مورد وضعیت و ویژگی هر یک وجود دارد (Hocking, 1993: 3). با عطف به اختیارات و توانمندی‌های ناشی از ارتباطات و اطلاعات در عرصه جهانی شدن، این ویژگی ذاتی نظم بین‌الملل کنونی است که بازیگران غیردولتی هم در عرصه روابط خارجی مشارکت نمایند. در اواخر دوره دوم، فرانسیسکو آلدکو (۱۹۹۹) بیشتر وجود «وفاداری مضاعف» را در بسیاری از کشورهای اروپایی شناسایی کرد و پارادیپلماسی را با نیت و هدف کمک به تقویت و پیشبرد اهداف بیان کرد؛ البته او منکر استفاده از پارادیپلماسی برای جدایی‌طلبی در ایالت‌های کشورهای غربی نشد.

علاوه‌بر کلیات گفته شده در مرحله دوم سیر مطالعاتی، این تلاش‌های نظری در مرحله دوم مطالعات پارادیپلماسی، نشان دهنده تغییر توجه از آمریکای شمالی به اروپا بود. برای مثال، مطالعات متمرکز بر کمیته مناطق و نهادهای زیرملی در بلژیک و اتریش (Michelmann & Soldatos, 1990: 145-9) بر اهمیت تغییر چشم‌انداز پارادیپلماسی می‌افزاید. در این دوره، محققان پارادیپلماسی نیز به

[1]. Ivo Duchak

برنامه‌های خارجی دولت‌های محلی در غرب و اروپا در فضای پس از شوروی، به‌ویژه فدراسیون روسیه، علاقه‌مند شدند. این تغییر تا حدی تحت تأثیر این پیش‌بینی بود که روسیه احتمالاً ظرف چند سال تجزیه می‌شود. به‌عنوان مثال، اقدامات خارجی استان‌ها (کورناگو، ۲۰۰۰)، پروتودیپلماسی تاتارستان (نوعی پارادیپلماسی که با هدف ملت‌سازی متوسل می‌شود)، روابط ساخالین[1] با ژاپن و کورسک[2] مورد بحث قرار گرفته است (Zinberg, 1995). تعامل با کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU) و همچنین ارتقای همکاری فرامرزی با اوکراین (Sarychev, 2001)، همه و همه به‌زعم برخی اندیشمندان در حوزه پارادیپلماسی، گاهی برای تجزیه روسیه بوده است که البته بسیاری از این پیش‌بینی‌ها نادرست بود.

همان‌طور که دیدیم در طول دو مرحله اول مطالعات پارادیپلماسی، علاقه علمی عمدتاً به کشورها و فدراسیون‌های غربی محدود می‌شد. بااین‌حال، انبوهی از نقاط جغرافیایی جدید در «نقشه مطالعات پارادیپلماسی» در مرحله سوم که در دهه ۲۰۰۰ آغاز شد، ظاهر شد. این پیشرفت، نتیجه بهبود موقعیت کشورهای غیرغربی در سیاست جهانی و اقتصاد جهانی است. به‌عنوان مثال، فریتز انگنجه[3] (۲۰۱۴) به این سؤال پرداخت که چگونه تلاش‌های پارادیپلماتیک استان‌های آفریقای جنوبی (شامل خائوتنگ[4]، شمال غرب و کیپ[5] غربی) به دموکراتیک کردن سیاست خارجی پرتوریا کمک کرد. علاوه‌براین، در طول دهه گذشته مطالعات بسیاری در مورد بررسی پارادیپلماسی در زمینه‌های آسیایی پدیدار شده‌اند. آمیتاب ماتو[6] و هپیمون جیکوب[7] (۲۰۰۹) بررسی کردند که چگونه تأثیر جهانی شدن این امکان را برای دولت‌های محلی هند فراهم کرد تا کمپین‌های تبلیغاتی- سرمایه‌گذاری برجسته را در خارج از کشور انجام دهند و به قدرت هند اضافه نمایند. آن‌ها به موارد مختلف واحدهای زیرملی در هند و چین پرداختند و نقش استان‌های چین را در روابط پکن با اتحادیه اروپا در جهت افزایش قدرت ملی و بین‌المللی چین بررسی کردند (Pietrasiak et al., 2018).

در مرحله سوم تحقیقات با تمرکززدایی از غرب، منجر به توسعه و اصلاحات مهمی در مطالعات پارادیپلماتیک شد و نظریه‌های پارادیپلماسی موجود را با تجربیات غیرغربی و به‌ویژه آسیایی تکمیل کردند و بیشتر در این حوزه تمرکز شده است که پارادیپلماسی بر قدرت ملی می‌افزاید. در طول این مرحله، برخی از مطالعات مربوط به فعالیت‌های پارادیپلماتیکی بود که در کشورهای واحد انجام

---

1. Sakhalin
2. Kursk
3. Fritz Enganjeh
4. Gauteng
5. Cape Town
6. Amitabh Mathu
7. Happymon Jacob

می‌شد. پیش‌تر این فرض قوی وجود داشت که پارادیپلماسی ویژگی ایالت‌های فدرال یا نیمه‌فدرال است و نمی‌تواند در کشوری بدون اشتراک دموکراتیک امتیازات روابط بین‌الملل وجود داشته باشد (Kuznetsov, 2014: 25). برای مثال فعالیت‌های پارادیپلماتیک کردستان عراق از نظر خودمختاری بازیگران کردستان عراق در زمینه‌های فرامنطقه‌ای و گستره فعالیت‌های پارادیپلماتیک آن‌ها بی‌سابقه تلقی می‌شد؛ به‌طوری‌که این منطقه ناآرام از مسائل امنیتی و صادرات انرژی با توسعه روابط خارجی برای دستیابی به موقعیت قوی‌تر استفاده کرد (Akreyi, 2017: 92; Mohammed Herish & Owtram, 2014: 82).

همچنین نشان داده شده است که دولت‌های محلی در مالزی که یک واحد متمرکز با ویژگی‌های فدرال خاص است، اجازه داشتند از طریق ماشین‌آلات اداری خود در فعالیت‌های پارادیپلماتیک شرکت کنند؛ زیرا پوتراجایا[1] نمی‌توانست به‌طور مؤثر از منافع خارجی محلی خود مراقبت کند (Loh, 2009: 190). اما با مطالعات بعدی، مثلاً در ژاپن، مشخص شد که بازیگران غیردولتی و دولت‌های استانی این کشور مستقیماً با جامعه بین‌المللی ادغام می‌شوند تا از محدودیت‌های تحریم‌های بین‌المللی که توکیو پس از جنگ جهانی دوم و برخی از سیاست‌های مالی داخلی با آن روبه‌رو بود، اجتناب کنند و جایگاه کشور خویش و قدرت ملی آن را افزایش دهند (Jain, 2006).

در این مرحله با توجه به اهمیت شهرداری‌ها لازم است آثار علمی مرتبط با شبکه‌های فراشهری (TMN) و دیپلماسی شهری مورد توجه قرار گیرد. بدنه ادبیات مربوط به TMNها و دیپلماسی شهری، مقیاس‌های چندگانه‌ای را منعکس می‌کند که دانش ژئوپلیتیکی پارادیپلماسی بر اساس آن تولید، تجربه و معنادار می‌شود (برای بحث در مورد پارادیپلماسی چندمقیاسی، رجوع کنید به نوشته‌های جکسون، ۲۰۱۷) (Jackson, 2017). به‌عنوان مثال اگر یک بازیگر غیردولتی یا دولت شهری وارد یک کمپین جهانی تغییرات اقلیمی شود، انگیزه‌های ژئوپلیتیکی و اجرای آن‌ها در مقیاس‌های مختلفی از شهرداری گرفته تا فراملیتی رخ می‌دهد. اجرای پارادیپلماسی و نقش‌آفرینی کنشگران پارادیپلماتیک از طریق TMNها فعال می‌شود که می‌توانند به‌عنوان واسطه برای تسهیل ایجاد، انتقال و انتشار دانش خاص در مورد تغییرات آب‌وهوا، برای اتخاذ تجربیات از یک زمینه به زمینه دیگر و برای ایجاد ظرفیت برای اقدام جهانی عمل کنند (Bouteligier, 2013: 260). بنابراین TMNها در ادغام تأثیرات «خارج به درون» با نیازهای اعضا در اقدامات «درون به بیرون» آن‌ها حیاتی هستند و اعضا را قادر می‌سازند تا فراتر از محدوده شهر فکر و کار کنند. در این مسیر دیپلماسی شهری، کاهش مقیاس بازیگری بین‌المللی است که در پارادیپلماسی مرسوم به سطح شهرداری

[1]. Putrajaya

بررسی شده است. به‌دلیل جهانی شدن در سطح شهر، بسیاری از شهرها در تلاش برای غلبه بر مشکلات اقدام جمعی تغییرات آب‌وهوایی به TMNها پیوسته‌اند. شهرها از طریق اجتماعی شدن، یادگیری و همکاری برای ایجاد شبکه‌های وابستگی متقابل بین‌المللی که اقدام جمعی در مورد تغییرات آب‌وهوا را تشویق می‌کند با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند (Lee, 2013: 111-115). دیپلماسی شهری را می‌توان شکلی از مدیریت غیرمتمرکز روابط بین‌الملل در نظر گرفت که در آن شهرها به‌عنوان بازیگران کلیدی ظاهر می‌شوند که با سایر بازیگران در صحنه سیاسی بین‌المللی از طریق تعاملات دوجانبه یا چندجانبه درگیر می‌شوند و در زیرمجموعه پارادیپلماسی قرار می‌گیرند. دیپلماسی شهری که در ذیل پارادیپلماسی با کنشگری شهرداری‌ها محسوب می‌شود با عطف به امکانات و تحولات حکومت «جهانی» امکانات ارزشمندی را برای کمک به حل مشکلات اقدام جمعی ارائه می‌دهد که در آن تعهدات حاکمیتی و منافع ملی به این معنی است که مذاکرات دولت با دولت اغلب در «بن‌بست» قرار می‌گیرد (Chan, 2016: 140). به لطف پارادیپلماسی با درنظرگرفتن چندمقیاسی شدن دیپلماسی، دولت ـ ملت دیگر نه به‌عنوان یک ظرفیت سیاسی ثابت و تغییرناپذیر از فرآیندهای دیپلماتیک و نه به‌عنوان یک انتزاع روش‌شناختی در نظر گرفته می‌شود. تعاملات بین‌المللی استان‌ها و شهرداری‌ها به‌عنوان اصلاحات گذرا تلقی شده‌اند که همواره مرزهای دیپلماسی در سطح ملی را تغییر می‌دهند و مهر تأییدی بر پارادیپلماسی هستند.

بنابراین سیر تاریخی پارادیپلماسی در سه مرحله به‌صورت زیر بوده است:

جدول ۱ـ سیر تاریخی منابع پارادیپلماسی

۱) الگوهای مطالعاتی	تأکید بر دولت‌های محلی و روشی برای جدایی‌طلبی
۲) مطالعات اروپا	تغییر نگاه و تنوع در بازیگران پارادیپلماتیک و چرخشی به سمت اقدامات پارادیپلماتیک در راستای منافع ملی بین‌المللی کشورها
۳) مطالعات شرق	چرخش کامل پارادیپلماسی، تأکید بر بازیگران متنوع و کارکرد پارادیپلماسی در افزایش قدرت ملی و همراستایی با دولت مرکزی

منبع: نگارنده

۳ـ بررسی و نقد ادبیات تولید شده

دو بخش زیر به نقد دو مجموعه ادبیات تولید شده در مراحل پیشین مطالعات پارادیپلماسی می‌پردازند. بخش اول به بررسی چارچوب‌های تحلیلی مطالعات پارادیپلماسی موجود می‌پردازد،

درحالی‌که بخش دوم به بررسی گسترش دامنه جغرافیایی مطالعات پارادیپلماسی اختصاص دارد تا موضوعی نسبتاً ناشناخته را نیز دربرگیرد.

۳ـ۱ـ چارچوب تحلیلی مطالعات پارادیپلماسی

آندره لیکورز (۲۰۰۲) استدلال کرد که «تلاش اندکی برای استقرار مطالعه پارادیپلماسی در یک دیدگاه نظری صورت گرفته است که می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای یک چارچوب توضیحی کلی عمل کند» (Lecours, 2002: 94). از دیدگاه یواخیم بلاتر[1] و همکاران (۲۰۰۸)، بسیاری از آثار پارادیپلماسی «یا چارچوب نظری ندارند یا از چارچوب‌های کاملاً متفاوتی استفاده می‌کنند که نتیجه‌گیری کلی را به‌طور سیستماتیک بسیار دشوار می‌کند» (Blatter et al., 2008: 469). الکساندر کوزنتسو (۲۰۱۴) این عدم وجود چارچوب‌های توضیحی را به ماهیت چندبعدی ادراک علمی پارادیپلماسی نسبت داد؛ زیرا رویکردهای مختلف به پارادیپلماسی، کاربرد جامع را پیچیده می‌کند. بااین‌حال، تلاش‌ها برای ارائه یک چارچوب تحلیلی مناسب غایب نبوده است. تحلیل بازیگری که هدف آن پرداختن به این سؤال است که چه کسی می‌تواند به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی شناخته شود، یکی از سیستماتیک‌ترین چارچوب‌هایی است که در مطالعات پارادیپلماسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. کنشگری در این مسیر به‌عنوان طیفی از ویژگی‌های لازم برای نقش‌آفرینی بازیگران پارادیپلماتیک در روابط بین‌الملل درک می‌شود (Liu & Song, 2019: 110-120). این مفهوم بر روابط خارجی بازیگران داخلی متمرکز است؛ یعنی مناطق خودمختار، ایالت‌های فدرال، استان‌های غیرخودمختار و واحدهای شهری در سطح استانی، سازمان‌های مردم‌نهاد و... . همان‌طور که سعی کردیم در این بررسی نشان دهیم، مجموعه خاصی از ادبیات روابط بین‌الملل وجود دارد که کنشگری را مورد بحث و مفهوم‌پردازی قرار داده است که نه‌فقط مانند مدل‌های غربی برای جدایی‌طلبی، بلکه می‌توانند در حوزه افزایش قدرت ملی و ایجاد وفاداری بیشتر عمل کنند.

از دهه ۱۹۷۰، تعداد کمی از محققان روابط بین‌الملل مشتاق بررسی نقش اتحادیه اروپا در زمینه‌ای بوده‌اند که در آن برتری اقتصادی و نظامی ایالات متحده از زمان جنگ ویتنام زیر سؤال رفته است (Rosenau, 1990; Sjöstedt, 1977). به‌عنوان مثال، گونار شوستد[2] (۱۹۷۷) در تحلیل خود از نقش خارجی جامعه اروپا (EC)، دو جنبه از کنشگری را پیشنهاد کرده است: خودمختاری و توانایی. برای شوستد، این دو بعد برای قضاوت در مورد اینکه آیا یک نهاد سیاسی یا اقتصادی یک بازیگر بین‌المللی است، ضروری است. از اوایل دهه ۱۹۹۰، پایان ناگهانی جنگ سرد و درگیری‌ها در اروپای شرقی، محققان بیشتری را به تحلیل نقش اتحادیه اروپا واداشت تا ببینند آیا

[1]. Joachim Blatter
[2]. Gunnar Schusted

می‌توان روی کمک به ثبات منطقه‌ای حساب کرد یا خیر. دیوید آلن و مایکل اسمیت[1] (۱۹۹۰) اهمیت حضور را به‌عنوان یکی از ابعاد کلیدی بازیگری برجسته کردند. از نظر آلن و اسمیت (۱۹۹۰)، حضور «با ترکیبی از عوامل تعریف می‌شود: اعتبار و مشروعیت، قابلیت عمل و بسیج منابع غیردولتی و دولتی و جایگاهی که در ادراکات و انتظارات سیاست‌گذاران ایجاد می‌کند». شارلوت برترتون و جان ووگلر[2] (۲۰۰۶) استدلال کردند که فرصت‌ها و قابلیت‌ها نیز اغلب به‌عنوان عناصر کلیدی بازیگری ارائه می‌شوند. فرصت به محیط خارجی اطلاق می‌شود که مشارکت دولت‌های محلی و بازیگران غیردولتی را در روابط بین‌الملل ممکن می‌سازد یا از آن جلوگیری می‌کند، درحالی‌که قابلیت باید با توجه به در دسترس بودن ابزارهای سیاست‌گذاری و تأثیر سیاست‌ها سنجیده شود. پتر کراتوچویل[3] (۲۰۱۳) چهار بعد بازیگری را تعریف کرد و چند مطالعه موردی تجربی را بر اساس ابعاد زیر انجام داد: مشروعیت، تشخیص خارجی، جذابیت و قدرت چارچوب‌بندی سیاست. هاکینگ (۱۹۹۹) اولین محقق پارادیپلماسی بود که نظریه کنشگری را در تحلیل دولت‌های محلی و بازیگران غیردولتی به‌کار برد. برایان هاکینگ (۱۹۹۹) پس از تعریف مجدد کنشگری برای مشمولیت گروهی از ویژگی‌ها که نشان می‌دهد آیا دولت‌های محلی بازیگر روابط بین‌الملل هستند، چارچوبی متشکل از پنج بعد را پیشنهاد کرد: انگیزه، میزان مشارکت، منابع، سطح مشارکت و استراتژی. مانوئل دوران (۲۰۱۱) در تحلیل خود از نقش خارجی منطقه فرانسوی پروونس-آلپ-کوت دازور[4] (PACA)، دولت‌های محلی و بازیگران غیردولتی، به ذکر چهار بعد مرتبط با کاوش در کنشگری دولت‌های محلی ادامه داد: اقتدار، حضور، خودمختاری و فرصت. دوران (۲۰۱۱) هر بعد را به تفصیل تفسیر کرد:

اقتدار با صلاحیت‌های قانونی که به بازیگران غیردولتی اجازه می‌دهد در روابط بین‌الملل شرکت کنند، سروکار دارد. منظور ما از حضور، هم شناسایی خارجی است که به‌وسیله آن سایر بازیگران، نقش بین‌المللی کنشگران غیردولتی را تصدیق می‌کنند و هم هویت داخلی یا ادراک خود به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی را دربرمی‌گیرد. خودمختاری، توانایی ایجاد و توسعه یک ساختار دیپلماتیک نهادی است؛ درحالی‌که فرصت به محیط خارجی اشاره دارد که فعالیت‌های بین‌المللی کنشگران غیردولتی را قادر می‌سازد تا در راستای منافع ملی و یا خودمختاری در عرصه بین‌الملل مشارکت و فعالیت کنند (Hocking, 1999: 346).

---

1. David Allen and Michael Smith
2. Charlotte Bretton and John Vogler
3. Peter Kratochvil
4. Alpes-Côte d'Azur

اگرچه چارچوب دوران به‌وضوح تعریف شده است، اما هنوز دارای کاستی‌های مفهومی است. اولاً، مطابق با تعریف دوران، یک هم‌پوشانی ظاهری بین قدرت و خودمختاری وجود دارد؛ زیرا خودمختاری دولت‌های محلی همیشه نتیجه مجوز مقامات ملی خواهد بود. دوم، از طریق بررسی آخرین بُعد یعنی فرصت، جالب است که محیط خارجی را بررسی کنیم که در آن یک دولت محلی یا کنشگران غیردولتی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم برای تبدیل شدن به یک بازیگر بین‌المللی تحریک می‌شود. بااین‌حال، توجه صرف به این سؤال که آیا و چگونه دخالت یک بازیگر فروملی در نهادهای بین‌المللی باعث تقویت پارادیپلماسی آن می‌شود، محیط کلی منطقه‌ای و تأثیر دیپلماسی سطح دولتی بر توسعه پارادیپلماسی را در نظر نمی‌گیرد. بررسی‌کنندگان حاضر استدلال می‌کنند که چارچوب‌های موجود مورد استفاده محققان پارادیپلماسی قادر به ارائه تصویری جامع از کنشگری بین‌المللی به‌عنوان بخشی از تحلیل‌های خود از این پدیده نیستند. آن‌ها اغلب به‌جای بررسی پیچیدگی‌های کامل آن، تنها به یک یا دو جنبه از کنشگری بین‌المللی یک دولت محلی توجه بیش از حد می‌کنند. به‌عنوان مثال، اگرچه پانایوتیس سولداتوس (۱۹۹۰) مدعی ساخت یک چارچوب توضیحی بود، مطالعه او بیش از حد درگیر این سؤال بود که چه چیزی پارادیپلماسی را نشأت می‌دهد و بسیاری از سؤالات اساسی دیگر را دست نخورده باقی گذاشت. پیتر برِسِنس و جانا دفورچه[1] (۲۰۱۰) مفاهیم نهادگرایی تاریخی، مانند مقاطع بحرانی، وابستگی به مسیر و «قفل‌شدن» را برای بررسی پارادیپلماسی در بلژیک به‌کار گرفتند و درنتیجه چارچوبی را پیشنهاد کردند که فقط می‌تواند برای توضیح تحولات زیرملی مورد استفاده قرار گیرد. صلاحیت‌های خارجی، همان را می‌توان در مورد آندره لکورس (۲۰۰۲) نیز گفت که چارچوبی مبتنی بر نهادگرایی تاریخی را نیز پیشنهاد کرد اما مطالعه او صرفاً به توضیح انتخاب فعالیت‌های پارادیپلماتیک توسط دولت‌های زیرمنطقه‌ای ختم شد.

این مطالعه به‌دنبال اختراع چارچوبی از ابتدا نیست. در عوض، مرتبط‌ترین چارچوب‌های موجود را برای ایجاد چارچوبی که می‌تواند اساسی‌ترین ابعاد بازیگری بین‌المللی در پارادیپلماسی را بهتر منعکس کند، ترکیب می‌کند. این بررسی، عمل پارادیپلماسی را با نظریه‌های کنشگری ترکیب می‌کند و یک چارچوب تحلیلی چهاربعدی پارادیپلماسی را به شرح زیر توسعه می‌دهد:

- اقتدار: به قدرت‌های امور خارجی می‌پردازد که به یک کنشگر، هرچند با محدودیت‌هایی، اجازه می‌دهد تا در روابط بین‌المللی مشارکت کند.

[1]. Peter Bresens and Jana Defourche

- فرصت: به فرصت ناشی از محیط خارجی اشاره دارد که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم یک کنشگر را به‌عنوان یک بازیگر روابط بین‌الملل ارتقا می‌دهد.
- توانایی: نشان دهنده ابزاری است که توسط یک دولت محلی یا هر بازیگر غیردولتی پارادیپلماسی برای تعمیق تأثیرات اقتصادی و دیپلماتیک خود در خارج از کشور به‌کار گرفته شده است.

حضور و گاهی مجاورت: این مفهوم مربوط به شناسایی خارجی و داخلی کنشگران پارادیپلماتیک به‌عنوان بازیگران بین‌المللی توسط اشخاص ثالث است.

چهار بُعد پیشنهادی در این چارچوب به هم مرتبط هستند، اما تکراری نیستند. بااین‌حال، تعداد کمی از ابعاد مفهومی پارادیپلماسی در برخی چارچوب‌های تحلیلی قبلی تا حدودی با یکدیگر هم‌پوشانی دارند. برای مثال، در چارچوبی که ایوو دوچاک (۱۹۹۰) مطرح کرده است، ابعاد کانال و سطح پارادیپلماسی تا حدودی در چارچوب او گنجانده شده است. دوچاک با پیشنهاد گزینه‌های مختلف، مانند ایجاد دفاتر دائمی در مناطق خارجی، بازدیدها، مأموریت‌های کوتاه‌مدت و حرفه‌ای حقیقت‌یاب و نمایش‌های تجاری، ابعاد کانال‌های پارادیپلماتیک را کامل کرد و درعین‌حال ابعاد سطح مشارکت را برجسته کرد. طبقه‌بندی تمام فعالیت‌های پارادیپلماتیک به فعالیت‌های منطقه‌ای فرامرزی، فعالیت‌های فرامنطقه‌ای و فعالیت‌های جهانی بسیار حائز اهمیت و مثمرثمر است. یعنی بحث در مورد کانال‌هایی که توسط یک کنشگر پارادیپلماتیک برای انجام پارادیپلماسی انتخاب می‌شود، باید نشان دهنده سطحی باشد که فعالیت‌های پارادیپلماسی در آن انجام می‌شود. در واقع، این ابعاد پارادیپلماتیک که با یکدیگر هم‌پوشانی دارند، به‌سختی می‌توانند به‌صورت جداگانه مورد توجه قرار گیرند. بااین‌حال، نظریه‌پردازان اخیر معتقدند چارچوب‌های موجود عمدتاً مبتنی بر بررسی فعالیت‌های پارادیپلماتیک عمومی بوده و از درنظرگرفتن طیف کامل ویژگی‌های تعاملات خارجی کنشگران پارادیپلماتیک، مانند استان‌های مرزی، نهادهای خصوصی و حتی افراد، ناکام مانده‌اند.

چارچوب الکساندر کوزنتسو (۲۰۱۴) یکی از جامع‌ترین مطالعات پارادیپلماسی است. با توجه به تفسیر تأثیر پارادیپلماسی بر سیاست خارجی ملی، برای یک بُعد در این چارچوب، کوزنتسو سه نتیجه بالقوه ارائه کرد. این نتایج عبارت‌اند از: منطقی‌کردن سیاست خارجی ملی، دموکراتیزه‌کردن روند سیاست‌گذاری خارجی و ازهم‌پاشیدگی حاکمیت دولت برای کنشگرانی که در پی استقلال‌طلبی هستند (به‌ویژه ایالت‌ها و بازیگران در مطالعات اولیه که متمرکز بر مناطق غربی بود؛ زیرا این مورد زمانی رخ داده است که واحدهای زیرملی مرزی به‌دنبال حمایت بین‌المللی برای استقلال خود هستند و بیشتر مربوط به اولین مطالعات پارادیپلماسی است) (Keating, 1999: 3-14).

پیش از پرداختن به مرحله بعد در این قسمت، باید اضافه کرد که ایده قابلیت، یکی از ابعاد چهارگانه در این تحقیق به‌عنوان انتخاب و به‌کارگیری ابزارها توسط بازیگران پارادیپلماسی به‌منظور افزایش نفوذ خود بر شرکای خارجی درک می‌شود. در این مرحله، با بررسی نمونه‌ای جدای از غرب، به اهمیت پارادیپلماسی در همبستگی ملی و افزایش قدرت ملی خواهیم پرداخت. برای اهداف توضیحی، استان یونان[1] چین را به‌عنوان مثال یک کنشگر پارادیپلماتیک در نظر می‌گیریم. توانایی یونان در تعاملات خارجی را می‌توان در استفاده استراتژیک از زیرساخت‌ها و ابزارهای دیپلماتیک برای جلب همکاری کشورهای همسایه خود مشاهده کرد (Liu & Song, 2019: 5-20). به‌عنوان مثال، سرمایه‌گذاری یونان در پروژه‌های مختلف برون‌مرزی برای بهبود اتصال حمل‌ونقل منطقه‌ای، که این پروژه‌ها شامل خط غربی کریدور اقتصادی شمال ـ جنوب، بزرگراه کونمینگ ـ هانوی، شبکه راه‌آهن پان‌آسیایی و کمک‌های فنی منطقه‌ای است، باعث ارتقای حمل‌ونقل فرامرزی و رشد سریع تجارت مرزی یونان شده است و درعین‌حال وابستگی اقتصادی همسایگان خارجی آن را افزایش داده است. علاوه‌براین، یونان از این ابزار دیپلماتیک برای تعمیق اهرم‌های منطقه‌ای خود، یعنی فراتر از مرزها نیز استفاده کرده است. به‌عنوان مثال، یونان میزبان تعداد فزاینده‌ای از بازدیدها و پذیرایی‌های خارجی بوده یا در روند ایجاد صلح بین ستیزه‌جویان محلی برمه و نیروهای نظامی ملی مداخله کرده است و اختلافات آب رودخانه مکونگ[2] بین پکن و کشورهای هند و چین را حل‌وفصل کرده است (Liu & Song, 2020: 10).

بنابراین، این پرسش که چه چیزی به‌عنوان توانایی یک بازیگر فرعی برای اقدام بین‌المللی به‌حساب می‌آید، باید به‌صورت فردی مورد بررسی قرار گیرد؛ زیرا زمینه‌های سیاسی و اجتماعی که در آن سیاست‌ها و اقدامات خارجی بازیگران داخلی انجام می‌شود، متنوع است. با نشان دادن نمونه یونان و مطالعه یک کشور غیرغربی در زمینه پارادیپلماسی، این امر محرز و مسلم شده است که پارادیپلماسی برای افزایش قدرت ملی با تأکید بر همسویی و همبستگی بیشتر، بسیار ثمربخش‌تر خواهد بود و صرفاً بر اصولی که دور اول مطالعات غربی با تمرکز بر برخی استان‌های جدایی‌طلب مانند کبک بوده است، مبتنی نیست. چه‌بسا با انجام پروژه و تحقیقات جامع‌تر بر پارادیپلماسی در سراسر جهان تأثیرات آن در پررنگ کردن حضور دولت‌ها و کشورها، به‌خصوص در شرق، در عرصه بین‌الملل و تأثیرگذارتر شدن آن‌ها در روند بین‌الملل یا تصمیمات مهم بین‌المللی و منطقه‌ای، نمایان‌تر شود. در آخر نیز برخی از دلایل برای کارایی پارادیپلماسی در افزایش قدرت ملی و بین‌المللی یک کشور و سپس ایجاد همبستگی بیشتر میان کنشگران و دولت بیان می‌شود.

---

1. Yunnan
2. Mekong River

۳ـ۲ـ پارادیپلماسی و افزایش همبستگی داخلی، قدرت ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی

پارادیپلماسی که به فعالیت و همکاری نهادهای زیرملی مانند مناطق، استان‌ها یا شهرها، نهادهای فروملی و حتی افراد در روابط بین‌الملل اشاره دارد، در واقع می‌تواند نقش مهمی در تقویت قدرت و همبستگی داخلی یک کشور ایفا کند. در اینجا چندین دلیل وجود دارد که نشان می‌دهد چگونه پارادیپلماسی این کار را انجام می‌دهد:

۱) فرصت‌های اقتصادی افزایش‌یافته: نهادهای داخلی که در پارادیپلماسی شرکت می‌کنند می‌توانند سرمایه‌گذاری خارجی را جذب کنند، مشارکت‌های تجاری بین‌المللی را تقویت کنند و توسعه اقتصادی را ارتقا دهند. این کنشگران با ورود به بازارهای جهانی و برقراری روابط مستقیم با نهادهای خارجی می‌توانند رشد اقتصادی را تقویت کرده و به رونق کلی کشور کمک کنند.

۲) توسعه قدرت نرم: از طریق پارادیپلماسی، نهادهای داخلی و کنشگران می‌توانند میراث فرهنگی، نوآوری و دستاوردهای منحصربه‌فرد خود را در صحنه جهانی به نمایش بگذارند. این نوع از دیپلماسی فرهنگی می‌تواند قدرت نرم کشور را تقویت کند، فراتر از مرزهای آن اعمال نفوذ کند و دیدگاه‌های بین‌المللی را به‌صورت مثبت شکل دهد.

۳) نوآوری دیپلماتیک: نهادهای داخلی اغلب از انعطاف‌پذیری برای پیگیری استراتژی‌های دیپلماتیک نوآورانه براساس نیازها و اولویت‌های خاص خود برخوردار هستند. این امر می‌تواند به ابتکارات دیپلماتیک چابک‌تر و هدفمندتر منجر شود که به مسائل مبرم می‌پردازد یا از فرصت‌های نوظهور استفاده می‌کند و در نهایت اثربخشی دیپلماتیک کلی کشور را افزایش می‌دهد.

۴) همکاری منطقه‌ای: پارادیپلماسی می‌تواند همکاری و مشارکت بین مناطق همسایه یا کشورهایی را که با چالش‌ها یا فرصت‌های مشترک روبه‌رو هستند، تسهیل کند. با تقویت یکپارچگی و همکاری منطقه‌ای، نهادهای داخلی می‌توانند صدای جمعی و نفوذ خود را در امور بین‌الملل تقویت کنند و در نهایت قدرت و انعطاف‌پذیری منطقه‌ای کشور را افزایش دهند.

۵) همبستگی داخلی: مشارکت در پارادیپلماسی می‌تواند با توانمندسازی نهادهای داخلی برای در اختیارگرفتن روابط بین‌المللی خود و کمک به برنامه کلی دیپلماتیک کشور، همبستگی داخلی را ارتقا دهد. این امر می‌تواند حس غرور، وحدت و هدف مشترک را

در بین شهروندان تقویت کند و انسجام ملی و انعطاف‌پذیری را در برابر فشارهای خارجی افزایش دهد.

در پایان، پارادیپلماسی می‌تواند ابزاری قدرتمند برای افزایش قدرت ملی، بین‌المللی و منطقه‌ای یک کشور و همچنین ارتقای همبستگی داخلی باشد. کشورها می‌توانند با استفاده از قابلیت‌ها و چشم‌اندازهای منحصربه‌فرد نهادهای زیرملی، دامنه دیپلماتیک خود را گسترش دهند، فرصت‌های اقتصادی و فرهنگی خود را افزایش دهند و انعطاف‌پذیری کلی خود را در جهانی به‌هم‌پیوسته تقویت کنند. در بخش آخر، به چگونگی تأثیرات پارادیپلماسی بر جایگاه تمدن ایرانی در عرصه بین‌المللی پرداخته خواهد شد.

٤ـ نقش پارادیپلماسی در ارتقای جایگاه تمدن ایرانی ـ اسلامی در عرصه روابط بین‌الملل

در دو دهه اخیر، متأثر از دگرگونی‌های ایجاد شده در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و اهمیت یافتن نقش و جایگاه فرهنگ در تعاملات میان ملت‌ها، بیش از هر مقطع دیگری شاهد خودآگاهی‌های هویتی ـ تمدنی می‌باشیم. این امر می‌تواند ظرفیت بالقوه‌ای را برای همگرایی مناطقی که دارای زمینه‌های فرهنگی، زبانی، هویتی، دینی و هنری مشترکی هستند فراهم آورد. در واقع، جامعه جهانی امروز متأثر از اوضاع و مؤلفه‌های فرهنگی پدیده جهانی شدن، ماهیت و ساختاری فرهنگی یافته است و این امکان را به بازیگران دارای قدرت فرهنگی داده تا به ایفای نقشی گسترده در سطح جهانی بیندیشند و از رقابت‌های فرهنگی به‌مثابه حوزه جدید قدرت‌آفرینی در عرصه بین‌المللی سخن بگویند.

قوت، غنا، اشاعه و تداوم ناگسسته هویت فرهنگی ایران و اسلام از خصلت تطبیق‌پذیری و انعطاف‌پذیری آن سرچشمه می‌گیرد. هویت فرهنگی ایران و اسلام در دوران چند هزار ساله تحول خود سخت‌ترین و کوبنده‌ترین ضربه‌ها را به خود دیده است که هریک از آن‌ها برای فرو ریختن انسجام هر فرهنگی کفایت می‌کند، ولی هویت فرهنگی ایران هربار از زیر این ضربه‌ها کمر راست کرده و تداوم و حیات فرهنگی‌اش را دوباره از سر گرفت؛ زیرا همیشه این آمادگی را داشت که از فرهنگ‌های پیچیده‌تر و برتر از خود فرهنگ‌آموزی کند و به فرهنگ‌های ساده‌تر و پست‌تر از خود شیوه‌های زندگی‌کردن در سطوح فرهنگی پیچیده‌تر و برتر را بیاموزد.

هویت فرهنگی نام برده از بطن همین گفت‌وگوی فرهنگی با فرهنگ‌های دیگر جهان شکل گرفته و پیوسته از همین ارتباط متقابل فرهنگی مایه‌ور شده است. به همین دلیل نیز در فرآیند جهانی

شدن، عناصر هویت‌بخش فرهنگی ایرانی- اسلامی می‌توانند با استفاده از ابزار جهانی شدن (علم، فناوری و ...) و مدیریت صحیح مسئولین فرهنگی در سطح جهان اشاعه و تحکیم یابند.

چاره‌کار برای حفظ هویت فرهنگی ایران و اسلام، محور دانستن هویت فرهنگی ایران و اسلام و عرضی شمردن فرهنگ‌ها و باورهایی است که بر هویت فرهنگی ما حمل می‌گردد. برای جلوگیری از بحران هویت فرهنگی و چندپارگی فرهنگی، وحدت هویتمان را در عین کثرت آن فرض کنیم و بپذیریم. به‌عبارت دیگر، با درنظرگرفتن وجوه مشترک فرهنگی خودمان به پارادایم واحدی دست یابیم که به‌مثابه درختی تناور در مقابل طوفان تمدن‌ها، اندیشه‌ها و فرهنگ‌های مهاجم که در فرآیند جهانی شدن جلوه و نمود پیدا کرده است، پایداری نشان دهد.

بنابراین، هویت فرهنگی ایرانی- اسلامی از ظرفیت‌های بالقوه‌ای برای اشاعه در سطح جهانی برخوردار است و این وظیفه مهم، یعنی بازسازی هویت فرهنگی ایرانی- اسلامی به‌عهده فرهیختگان و مسئولین فرهنگی جامعه است که با کاربست راهکارهای مناسب، عناصر هویت‌بخش فرهنگی ایران و اسلام را در سطح جهان شناسایی و اشاعه نمایند.

البته حوزه نفوذ و اشاعه عناصر تعیین‌کننده هر فرهنگ به روابط باز یا بسته یک گروه انسانی با گروه‌های دیگر بستگی دارد. هویت فرهنگی همان‌گونه که هویت‌ساز است، جهان‌گیر و فرامرزی هم هست. هویت فرهنگی، تبادل، انتقال و تعامل را می‌طلبد؛ به این دلیل که فرهنگ ذاتاً سیال و مواج است. مقصود این است که رسوم، باورها، انگاره‌ها و دیگر عناصر متنوع هویت فرهنگی ممکن است از میان یک گروه انسانی یا از یک ناحیه به جامعه‌ای دیگر و یا ناحیه‌ای دیگر پراکنده شود. بی‌گمان، برای آنکه عناصری از فرهنگ را مردمی از نواحی دیگر پذیرا باشند، باید برای آن‌ها مزیت یا توانمندی خاصی در بر داشته باشد. درجه اشاعه ظرفیت‌های هویت فرهنگی یک جامعه، از سویی به ظرفیت آن و از سوی دیگر به امکان تعامل مرتبط است که در فرآیند جهانی شدن و متأثر از گسترش ارتباطات، امکان اشاعه عناصر هویت فرهنگی مهیا گشته است.

با تأکید بر مطالعات دور سوم، با درنظرگرفتن روش و رویکرد غیرمتمرکز پارادیپلماسی در جهت افزایش قدرت ملی، نه‌تنها در ایران بلکه در همه کشورها، پارادیپلماسی در افزایش جایگاه تمدنی و فرهنگی در عرصه روابط بین‌الملل اهمیت بسزایی دارد. با استفاده از روش‌های پارادیپلماتیک، ایران اسلامی می‌تواند فرهنگ و تمدن خود را بهتر به جهان معرفی کند و در روابط بین‌المللی عمیق‌تر شود. این نوع ارتباطات غیررسمی و غیردولتی می‌تواند به برقراری ارتباطات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با دیگر کشورها کمک کند و منجر به ارتقای جایگاه ایران در عرصه بین‌المللی شود. از طرفی، این روش می‌تواند به تبادل فرهنگی و همکاری‌های فرهنگی بین کشورها کمک کند و باعث ارتقای همکاری‌ها و پیوندهای فرهنگی و اجتماعی میان ایران و جامعه بین‌المللی

شود. در این زمینه، ابتدا باید سه نکته مهم بیان شود و سپس محورهایی که می‌تواند به این امر کمک نماید.

نکته اول، با اجازه دادن به نهادهای فرعی مانند شهرها، استان‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد دارای ظرفیت برای مشارکت در روابط بین‌المللی، این تمدن می‌تواند میراث فرهنگی و تاریخی خود را به‌طور مؤثرتری به نمایش بگذارد. مراکز مردم‌نهاد و سازمان‌ها یا شهرهای مختلف ایران ممکن است آداب و رسوم، سنت‌ها و مکان‌های تاریخی منحصربه‌فرد خود را داشته باشند که می‌تواند با ارتباط‌گیری با همسویان خود به ارتقای تمدن ایرانی-اسلامی در صحنه جهانی کمک کند.

نکته دوم، پارادیپلماسی می‌تواند به تنوع بخشیدن به روابط بین‌الملل ایران، فراتر از تعاملات دولت با دولت، کمک کند. نهادهای داخلی می‌توانند با مناطق، شهرها یا سازمان‌های خارجی شراکت ایجاد کنند که منجر به تبادلات مردمی بیشتر، همکاری‌های فرهنگی و فرصت‌های اقتصادی می‌شود و می‌تواند شهرت و نفوذ ایران را در خارج از کشور، بدون حضور مستقیم دولت و ایجاد برخی حساسیت‌ها، افزایش داده و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران را ارتقا بخشد.

نکته سوم، می‌توان از پارادیپلماسی با فعالیت بازیگران مخصوص خود، برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، ترویج گردشگری و تقویت مبادلات آموزشی یا فرهنگی استفاده کرد که همه این‌ها می‌تواند به ارتقای شهرت و جایگاه تمدن ایرانی در عرصه جهانی کمک کند.

در مجموع، با استفاده از پارادیپلماسی، ایران می‌تواند از پتانسیل شهرهای مختلف خود یا سازمان‌های قوی مردم‌نهاد و امثالهم و حتی شخصیت‌های فردی کاریزماتیک برای مشارکت فعال در روابط بین‌الملل بهره ببرد و بدین ترتیب، با سازوکار پارادیپلماتیک، جایگاه تمدن ایرانی را ارتقا بخشد، تصویری متفاوت و متنوع از کشور در صحنه جهانی ایجاد کند و به مقابله با تخریب فرهنگی و تمدنی از طریق ترویج فرهنگ و تمدن با روش پارادیپلماتیک بپردازد. اهم فعالیت‌ها در خصوص تأثیرگذاری بر وجهه تمدنی ایران و بازنمایی و بازنشر تمدن ایران در عرصه بین‌الملل در چهار محور زیر می‌باشد.

٤-۱- ترویج فرهنگی

فرهنگ اصیل ایرانی و اسلامی قابلیت صدور به سایر کشورها را نیز دارد. این اصالت فرهنگی ایرانیان از دیرباز دشمنان ملت را به فکر راه‌اندازی جریان‌هایی ضدفرهنگی انداخته است تا جلوی حرکت تمدنی ایرانی و گسترش آن گرفته شود (خسروپناه، ۱۴۰۲) (Khosropanah, 2023). با ذکر مطالعه موردی برخی مناطق ایران مانند اصفهان، کرمانشاه یا شیراز و... می‌توان به این نکته اشاره کرد که این مناطق می‌توانند به تبادلات فرهنگی، ترویج هنر، ادبیات و تاریخ فارسی در سطح بین‌المللی

بپردازند. همچنین، در حوزه سازمان‌های مردم‌نهاد نیز انجمن‌های دوستی قوی و برخی مراکز فرهنگی دارای ظرفیت، نمونه بارز و مبرمی هستند. این نوع نگرش به فعالیت کنشگران و بازیگران پارادیپلماتیک می‌تواند به نمایش میراث فرهنگی غنی ایران و ایجاد تصویری قوی‌تر و هویتی جهانی‌تر از کشور در سطح جهانی کمک کند.

٤ـ۲ـ توسعه اقتصادی

نهادهای داخلی می‌توانند مشارکت‌های اقتصادی ایجاد کنند، سرمایه‌گذاری خارجی را جذب کنند و موافقت‌نامه‌های تجاری را به‌طور مستقل ارتقا دهند. این امر می‌تواند به رونق توسعه اقتصادی مناطق ایران، ایجاد فرصت‌های شغلی و کمک به رونق کلی کشور منجر شود؛ چنانچه شاهد برخی ظرفیت‌های پارادیپلماتیک فرهنگی سازمان‌های مردم‌نهاد و شهرها یا استان‌ها و یا شرکت‌های دانش‌بنیان هستیم.

٤ـ۳ـ روابط دیپلماتیک

همگام با جهانی شدن و با رشد فناوری اطلاعات و توسعه شبکه‌های ارتباطی، شهرها و استان‌ها و حتی سازمان‌های خصوصی در فضایی متشکل از جریان‌ها، به بازیگران اصلی حوزه ارتباط و اقتصاد جهانی تبدیل شده‌اند. تمرکز و همگرایی حوزه‌های مختلف در شهرها نشان دهنده حرکت سریع جهان به سمت شهری شدن و توسعه هرچه بیشتر کلان‌شهرها و تبدیل آن‌ها به شهرهای جهانی و در نهایت جهان‌شهرها است. در این فضا، کنشگران پارادیپلماتیک با ارتقای جایگاه اقتصادی، سیاسی، فناوری، فرهنگی و زیرساختی خود، از توان، نفوذ و اعتبار کافی برای اجرای فعالیت‌های دیپلماتیک برخوردار می‌شوند و در راستای فعالیت‌های خود، شکل نوینی از دیپلماسی را نمایان می‌سازند (زرقانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۸۲) (Zarghani et al., 2014: 182). در این زمینه، کنشگران مختلف به‌خصوص استان‌ها یا شهرها و سازمان‌های مردم‌نهاد ایران، می‌توانند با کشورهای دیگر ارتباط مستقیم برقرار کنند، به گفت‌وگو بپردازند و در زمینه‌های مختلف ازجمله تغییرات آب‌وهوا، آموزش یا فناوری و برگزاری برخی آداب و رسوم مشترک، همکاری کنند. این امر می‌تواند جایگاه دیپلماتیک ایران را افزایش دهد و قدرت نرم آن را در صحنه جهانی افزایش دهد.

٤ـ٤ـ ترویج گردشگری

ایران دارای فرهنگی بسیار متنوع و تاریخ کهنی است و یکی از غنی‌ترین کشورهای جهان از حیث آثار باستانی در بیشترین دوره‌های تاریخی تمدن و فرهنگ بشر و حتی ماقبل تاریخ است. صنعت گردشگری بر اساس ارتباطات انسان‌ها با فرهنگ‌های متفاوت در بستر مقاصد گردشگری جریان داشته و این ارتباطات گردشگران با فرهنگ‌های متفاوت، تأثیرات مثبت و منفی متعددی در پی

خواهد داشت (محمداسماعیلی، ۱۴۰۱: ۱۱) (Mohammed Ismaili, 2022: 11). به همین جهت، نهادهای محلی می‌توانند جاذبه‌های منحصربه‌فرد خود مانند مکان‌های تاریخی، مکان‌های دیدنی طبیعی یا رویدادهای فرهنگی را برای جذب گردشگران بین‌المللی به بازار مخاطبان خود عرضه کنند. این نوع فعالیت در افزایش درآمدهای گردشگری، حمایت از کسب‌وکارهای محلی و ارتقای درک بین‌فرهنگی تأثیر قابل‌توجهی دارد.

با عطف به نکات مهم گفته شده در بالا و سپس چهار حوزه مهم که پارادیپلماسی می‌تواند بر فرهنگ و تمدن ایرانی مؤثر واقع شود، در یک جمع‌بندی باید بیان شود که پارادیپلماسی می‌تواند نقش مهمی در نمایش جنبه‌های گوناگون تمدن ایران به جهانیان، تقویت حضور جهانی آن و ایجاد پل ارتباطی با سایر ملل ایفا کند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله، ابتدا سیر تحلیل‌ها و پژوهش‌های پیرامون مدل پارادیپلماسی بررسی شد. در دوره اول، برخی محققان استان‌هایی همچون کبک را که داعیه‌دار استقلال از کشور خود بودند، بررسی کرده و پارادیپلماسی را روشی برای جدایی بیان کرده بودند. در دور دوم، مطالعات نشان داد که سوسو و روزنه‌هایی از اهمیت پارادیپلماسی در افزایش و همبستگی قدرت ملی به میدان آمده است و محقق نشدن پیش‌بینی‌ها در خصوص برخی استان‌های روسیه نیز تأییدی بر این امر بود. اما از سال ۲۰۰۰ به بعد، در پی تحولات متعدد جهانی در مرحله سوم، محققان با مطالعه کشورهای غیرغربی و به‌خصوص برخی کشورهای شرقی ازجمله چین و هند، بر برخی از مطالعات پیشین خط بطلان کشیده و پارادیپلماسی را در مطالعات دور سوم، عاملی در جهت همسویی و همبستگی با اهداف ملی و نظام یک کشور بیان کرده‌اند.

در نتیجه، تحلیل نظریه پارادیپلماسی توسط محققان، به‌عنوان عاملی حیاتی در تقویت قدرت ملی شناخته شده است. از طریق مشارکت نهادهای زیرملی در روابط بین‌الملل، کشورها می‌توانند از منابع اقتصادی، سیاسی و فرهنگی موجود در سطح منطقه برای افزایش نفوذ جهانی خود استفاده کنند. این چارچوب نظری بر اهمیت دیپلماسی غیرمتمرکز در دنیایی که به‌سرعت در حال تغییر است، تأکید می‌کند؛ جایی که بازیگران غیردولتی نقش برجسته‌ای را در شکل‌دهی به امور بین‌المللی ایفا می‌کنند. علاوه بر این، ادغام نظریه پارادیپلماسی در برنامه‌ریزی استراتژیک ملی می‌تواند به ساختارهای حکومتی مؤثرتر و ابتکارات سیاست خارجی متنوع‌تر منجر شود. با واگذاری قدرت به کنشگران پارادیپلماتیک و توانمندسازی آن‌ها برای مشارکت در همکاری‌های بین‌المللی، کشورها می‌توانند از دیدگاه‌ها و قابلیت‌های مختلف نهادهای محلی خود برای پیشبرد منافعشان در صحنه

جهانی استفاده کنند. به این ترتیب، درک و بهره‌برداری از پتانسیل پارادیپلماسی نه‌تنها می‌تواند قدرت ملی را تقویت کند، بلکه می‌تواند به فراگیری و سازگاری بیشتر در انجام امور خارجی کمک کند.

شاید بتوان گفت پارادیپلماسی در حال طی‌کردن مراحل پایانی خود برای ابطال و دست‌کم نفی مطالعات دور اول است. البته نباید کتمان کرد که تحولات جهان بر این امر تأثیرات زیادی خواهند گذاشت؛ زیرا پارادیپلماسی به توانایی و ظرفیت کنشگران بستگی دارد. بااین‌حال، وجهه افزایش قدرت ملی و همبستگی با دولت، بیش از هر چیز دیگری اکنون قابل رویت است و حتی می‌توان این امر را ناشی از درک ابتدایی دولت از استفاده از کنشگران پارادیپلماتیک و سپس درک خود کنشگران از توانایی و تأثیرگذاری آن‌ها برای اهداف ملی دانست.

در خصوص تأثیرات پارادیپلماسی بر کمک به ارتقای فرهنگ و تمدن ایرانی، بر این عقیده هستیم که پارادیپلماسی با ارتقای تمدن و فرهنگ مبتنی بر منطق فرهنگی، تأثیر قابل‌توجهی بر سیاست خارجی و روابط بین‌الملل ایران خواهد گذاشت. از آنجایی که نهادهای زیرملی به‌طور مستقل به فعالیت‌های دیپلماتیک می‌پردازند، به ارائه تصویری مثبت از ایران به جامعه بین‌المللی کمک می‌کنند. این رویکرد غیرمتمرکز، امکان نمایش دقیق‌تری از میراث و ارزش‌های فرهنگی ایران را فراهم می‌کند و در نهایت، درک و همکاری بیشتر در صحنه جهانی را تقویت می‌کند. از طریق پارادیپلماسی، ایران می‌تواند به‌طور استراتژیک از دارایی‌های فرهنگی متنوع خود برای ایجاد پل‌هایی با سایر کشورها، تقویت روابط اقتصادی و شکل‌دهی به نظمی جهانی، فراگیرتر و به‌هم‌پیوسته‌تر استفاده کند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

خسروپناه، عبدالحسین. (۱٤۰۲). *ترویج اصیل ایرانی؛ مؤثرترین راه مقابله با ضدفرهنگ‌ها*، اس ان ان، قابل دسترسی است در: https://snn.ir/fa/news/1090911/%D8%AA%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%AC

محمداسماعیلی، الهام. (۱٤۰۱). فرهنگ و تأثیر آن بر صنعت گردشگری. *پژوهش‌های علوم مدیریت*، ٤ (۱۳)، ۱۱–۲۰.

نوری‌ساری، حجت‌الله. (۱۳۹۸). رویکرد دیپلماسی عمومی بریتانیا در قبال قرائت‌های سه‌گانه از اسلام در غرب آسیا. *بحران‌پژوهی جهان اسلام*، ٦ (۱)، ۹۷–۱۲۷.

زرقانی، سیدهادی؛ رنجکش، محمدجواد و اسکندران، منصوره. (۱۳۹۳). دیپلماسی شهری، تحلیل نقش شهرها به‌عنوان بازیگر جدید عرصه روابط بین‌الملل. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۵*(۲۰)، ۱۱۸–۱۶۳.

منابع انگلیسی

Aguirre, I. (1999). Making sense of paradiplomacy? An intertextual enquiry about a concept in search of a definition. *Regional & Federal Studies, 9*(1), 185–209.

Akreyi, A. (2017). The Iraqi Kurdistan in the post-Saddam era: Security, natural resources and foreign policy activism. *Iran and the Caucasus, 21*(1), 92–100.

Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2008). *The globalization of world politics*. Oxford University Press.

Blatter, J., Kreutzer, M., Rentl, M., & Thiele, J. (2008). The foreign relations of European regions: Competences and strategies. *West European Politics, 31*(3), 464–490.

Bouteligier, S. (2013). Inequality in new global governance arrangements: The North–South divides in transnational municipal networks. *Innovation: The European Journal of Social Science Research, 26*(3), 251–267.

Chan, D. K.-H. (2016). City diplomacy and "glocal" governance: Revitalizing cosmopolitan democracy. *Innovation: The European Journal of Social Science Research, 29*(2), 134–160.

Halhali, B. (2008). *The EU as a post-Westphalian entity in world politics: Sovereignty*. Academia.edu. its avillable on: https://www.academia.edu/12884721/THE_EU_AS_A_POST_WESTPHALIAN_ENTITY_IN_WORLD_POLITICS

Hettne, B. (1999). Globalization and the new regionalism: The second great transformation. In O. Sunkel & A. Inotai (Eds.), *Globalism and the new regionalism* (pp. 1–24). Palgrave Macmillan.

Hocking, B. (1993). *Localizing foreign policy: Non-central governments and multilayered diplomacy*. St. Martin's Press.

Hocking, B. (1999). Catalytic diplomacy: Beyond "newness" and "decline." In J. Melissen (Ed.), *Innovation in diplomatic practice* (pp. 21–42). Macmillan Press.

Jackson T. (2017). Paradiplomacy and political geography: The geopolitics of substate regional diplomacy. Geographical Compass, 12, Article e12357.

Jain, P. (2006). *Japan's subnational governments in international affairs*. McGraw-Hill; Sheffield Centre for Japanese Studies/Routledge Series.

Keating, M. (1999). Regions and international affairs: Motives, opportunities and strategies. *Regional & Federal Studies, 9*(1), 1–16.

Kuznetsov, A. (2014). *Theory and practice of paradiplomacy: Subnational governments in international affairs*. Routledge.

Lecours, A. (2002). Paradiplomacy: Reflections on the foreign policy and international relations of regions. *International Negotiation, 7*(1), 91–114.

Lee, T. (2013). Global cities and transnational climate change networks. *Global Environmental Politics, 13*(1), 108–128.

Liu, T., & Song, Y. (2019). Beyond the hinterland: Exploring the international actorness of China's Yunnan Province. *International Relations of the Asia-Pacific*, 1–36.

Liu, T., & Song, Y. (2020). Chinese paradiplomacy: A theoretical review. *SAGE Open, 10*(1).

Loh, F. (2009). Federation of Malaysia. In H. Michelmann (Ed.), *Foreign relations in federal countries* (pp. 189–210). McGill-Queen's University Press.

Martinez, R. (2017). Development of paradiplomacy in North America. *Norteamérica, 12*(2).

Michelmann, H., & Soldatos, P. (Eds.). (1990). *Federalism and international relations: The role of subnational units*. Clarendon Press.

Mohammed Herish, K., & Owtram, F. (2014). Paradiplomacy of regional governments in international relations: The foreign relations of the Kurdistan Regional Government (2003–2010). *Iran and the Caucasus, 18*(1), 65–84.

Ohmae, K. (1995). *The end of the nation-state: The rise of regional economies*. Simon & Schuster.

Pietrasiak, M., Bywalec, G., Kaminski, T., Mierzejewski, D., & Słowikowski, M. (2018). *Paradiplomacy in Asia: Case studies of China, India and Russia*. University of Łódź Press.

Sarychev, S. V. (2001). Regionalization of Russian foreign and security policy: The case of Kursk Oblast. *ISN – International Relations and Security Network*. http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=367

Soldatos, P. (1990). An explanatory framework for the study of federated states as foreign-policy actors. In H. Michelmann & P. Soldatos (Eds.), *Federalism and international relations: The role of subnational units*. Oxford University Press.

Stivani Ismawira, S., Sinambela, T., Warsito, T., Takdir, A. M., & Faris, A. F. (2024). Understanding the cultural para-diplomacy of Medan through Melayu identity. *PIR Journal, 9*(2), 126–136.

United Nations Development Programme. (2004). *[Information available on the UNDP website]*. https://www.undp.org

Zamorano, M. M., & Rodríguez Morató, A. (2019). *Cultural policy in Ibero-America*. International Journal of Cultural Policy.

Zinberg, Y. (1995). Subnational diplomacy: Japan and Sakhalin. *Journal of Borderlands Studies, 10*(2), 87–108.

Translated References to English

Khosropanah, A. (2023). *Promoting authentic Iranian culture: The most effective way to deal with countercultures*. SNN, available at: https://snn.ir/fa/news/1090911/%D8%AA%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%AC **[In Persian]**

Mohammad Esmaeili, E. (2022). Culture and its impact on the tourism industry. *Management Sciences Research, 4* (13), 11–20. **[In Persian]**

Noorisari, H. (2019). The British general diplomacy approach to the triple readings of Islam in West Asia. *Crisis Studies of the Islamic World, 6*(1), 97–127. **[In Persian]**

Zarghani, S. H., Ranjkesh, M. J., & Eskandaran, M. (2014). Urban diplomacy: Analyzing the role of cities as a new actor in the field of international relations. *Urban and Regional Studies and Research, 5*(20), 118–163. **[In Persian]**